

Тарас САВШАК,

здобувач Лабораторії суспільствознавчої освіти Інституту педагогіки АПНУ (Україна, Дрогобич)

**РОЗВИТОК ТА СТРУКТУРУВАННЯ НАВЧАННЯ
ІСТОРІЇ В ГАЛИЧИНІ (60-і роки ХІХ ст. – перша третина
ХХ ст.) У КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНО-МОВНОЇ ОСВІТИ**

У статті висвітлюється розвиток та структурування навчання історії в Галичині, починаючи з 60 років ХІХ ст. і завершуючи 30-ми роками ХХ ст. Схарактеризовано навчальні програми та підручники з історії для учнів українських народних шкіл та гімназій. Розкривається мета, завдання, зміст, форми та методи вивчення галицькими учнями історії в народних школах та гімназіях того часу.

Ключові слова: гімназія, історія, методи, підручники, програми, розвиток, структурування, зміст, освіта, форми, народні школи, урок, лекція, Галичина.

Лім. 25.

Taras SAVSHAK,

*Researcher Laboratories social science education
Institute pedagogy APSU (Ukraine, Drohobych)*

**DEVELOPMENT AND STRUCTURING TEACHING
HISTORY IN HALYCHYNA (60-years of the nineteenth century
- the first third of the twentieth century) IN THE CONTEXT OF
NATIONAL-LANGUAGE EDUCATION**

The article reveals the development and the structuring History training in Halychyna in the period from 60-years of XIX c. to the first third of XX c. The curricula and textbooks of History for the pupils of Ukrainian public schools and gymnasiums are characterized. The aim, tasks, content, forms and methods of studying History by Galician pupils at public schools and gymnasiums of that time are disclosed.

Key words: gymnasium, history, methods, textbooks, curricula, development structuring, content, education, forms, public schools, lesson, lecture, Halychyna.

Ref. 25.

Тарас САВШАК,

*соискатель Лаборатории обществоведческого образования
Института педагогики АПНУ (Украина, Дрогобыч)*

РАЗВИТИЕ И СТРУКТУРИРОВАНИЕ ОБУЧЕНИЯ ИСТОРИИ В ГАЛИЧИНЕ (60-е годы XIX в. – первая треть XX в.) В КОНТЕКСТЕ НАЦИОНАЛЬНО-ЯЗЫКОВОГО ОБРАЗОВАНИЯ

В статье освещается развитие и структурирование обучения истории в Галичине, начиная с 60 годов XIX в. и завершая 30-ми годами XX в. Охарактеризованы учебные программы и учебники по истории для учащихся украинских народных школ и гимназий. Раскрываются цель и задачи, содержание, формы и методы обучения галицкими учениками истории в народных школах и гимназиях того времени .

Ключевые слова: *гимназия, история, методы, учебники, программы, развитие, структурирование, содержание, образование, формы, народные школы, урок, лекция, Галичина.*

Лит. 25.

Постановка проблеми. Для того, щоб бути добре компетентними в сучасному змісті історії в загальноосвітній школі, треба порівняти цей зміст з вивченням історії у минулому. Відомо, що без знання минулого, немає майбутнього.

У навчальних планах народних шкіл і гімназій, які виконували роль середніх шкіл у Галичині, передбачено вивчення історії, зміст якої регламентувався інструкцією до програми. У Законі про шкільництво (1869 р.) обов'язковими предметами для народної школи визначено: релігію (Закон Божий), мову, рахунки, важливі знання з науки природи, землепису та історії, з особливим поглядом на вітчизну (мова йде про імперію як батьківщину) та її закони [25]. Закон вимагав, щоб навчальні плани для цих шкіл були затверджені Міністерством віросповідань і освіти, а обсяг навчальних предметів має залежати від учительського складу.

Як засвідчують архівні матеріали, 26 травня 1884 Міністерством віросповідань і освіти Австро-Угорщини були затверджені нові навчальні плани, згідно з якими усі середні школи виголошені або урядовими, або приватними. Кожна гімназія ділиться на *Untergymnasium* (перші чотири класи) і *Obergymnasium* (старші чотири класи). Обов'язковими предметами визначено: вітчизняна географія та історія, математика, фізика, природна історія і філософська пропедевтика. Як бачимо історія почала розглядатися водночас з географією (вони були записані в навчальному плані в одному рядку). Необов'язкові (у навчальних планах того періоду вони називалися надобов'язковими) предмети – нові мови, каліграфія, малювання, співи, стенографія і гімнастика [3;4].

Аналіз досліджень. Серед незначної кількості публікацій з окресленої проблеми в українських школах Галичини досліджуваного періоду треба відзначити статтю О.Терлецького «В яким дусі вести науку історії», надруковану в журналі «Українська Школа» в 1930 році [17] та статтю В.Пачовського «Наука історії в українських школах» [18], у яких звернуто увагу учителів історії на те, що, по-перше, наука історія має бути державотворчого змісту, по-друге, основою державотворчого змісту шкільного курсу історії повинна бути Княжа доба і державницькі змагання козаччини від Сагайдачного до Мазепи, коли український народ під керівництвом своїх князів і гетьманів був суб'єктом власної історії, розвивав високу культуру європейського типу і був її захисником перед експансією степовиків. Автори одноставні у визначенні зовнішніх об'єктивних причин занепаду української держави. В. Пачовський висловлює переконливість у тому, що висвітлена історія України з позитивного боку утвердить в учнів думку про те, що «український народ не був і не є чимось нижчим від сусідів, яких перевищав колись багатством культури своєї верхівки, а нині перевисшає багатством людової (народної – прим. Т.С.) культури» [18, 103].

Я.Кузьмів, дослідник того часу, звертав увагу на питання національного виховання в українській школі як виховання для потреб нації. Основною умовою ефективного національного виховання автор вважає самопізнання і самовиховання, яке здійснюється шляхом пізнання власної історії, географії, мистецтва, літератури, економіки, статистики, психології, філософії [11, 191 -194].

У Резолюціях і Постановах Перший український педагогічний конгрес визначив, що «1) ... самостійне навчання історії й географії України, а не тільки в залежності від історії і географії Польщі, є педагогічною необхідністю для культурного розвитку українського народу; 2) навчання історії та географії має відбуватися **в українській мові**» (визначення наше – Т.С.) [21, 238].

Мета статті. Висвітлити розвиток та структурування навчання історії в народних школах і гімназіях в Галичині у період із 60 р. XIX ст. – першій третині XX ст. Проаналізувати програми, інструкцію до них, розглянути підручники з історії та розкрити форми і методи навчання учнів галицьких шкіл досліджуваного періоду.

Виклад основного матеріалу. У навчальному плані для народних шкіл і гімназій обстежуваного періоду історії як навчальному предмету приділено значну частину академічного часу. Вона починає вивчатися з II класу і загальний обсяг тижневих годин чи річних уроків становить 17,5 години [25]. Найбільша кількість годин припадає на У, УІ, УІІ класи

(3, 4 і 3 години відповідно). тут відбувається пізнання детального курсу давньої історії (5 клас), історії середніх віків (6 клас) та всесвітньої історії (7 клас). А історія Австро-Угорської держави вивчається у УІІІ класі (2 години на тиждень).

Вивчення історії в гімназіях розділено на два систематичних і однакових курси. Перший курс навчання історії в Галицьких гімназіях починається в ІІ і закінчується в ІV класі (учні проходять молодший курс гімназійної освіти – «унтергімназіум»), другий – триває з У до УІІІ класу включно («обергімназіум»). Особливість галицького навчального плану полягає у тому, що вивчення історії відбувається у тісному зв'язку з географією. Цей зв'язок мотивовано особливо у молодших класах, де навчання історії і географії спільне і навіть кількість годин (3 години на обидва предмети) чергуються [3, 26 -27].

Інструкція до планів починається заувагою, у якій вказано на необхідність ясного визначення завдань і змісту матеріалу навчання історії в середній школі, з причини новітнього розвитку історії як науки. Визначаючи труднощі, які виникають у викладанні предмету та причини появи нових даних в історичних наукових дослідженнях, інструкція до програми ставить за мету увести «проникаючий новий матеріал в розумних межах і вказати відповідно до віку учнів їх використання». Міністерство віросповідань і освіти в Австро-Угорщині турботливо прислуховується до найголовніших порухів у розвитку педагогічної думки, стежить за оприлюдненими у літературі і суспільстві вимогами бути відображенням у методичних рекомендаціях інструкції новітнього культурно-історичного напрямку під час викладання історії.

Завдання навчання історії визначені у зв'язку з метою і сутністю гімназійної освіти в цілому: воно має дати учневі «загально історичну освіту, виробити наукові основи для історичного світогляду і підготувати до наукового пізнання історії». [4,123]. Ця мета може бути досягнута через повідомлення певної кількості фактів на конкретній хронологічній основі і розвитком на основі підручника умінь оперувати ними і групувати отримані знання, тобто крім засвоєння відомих знань, повинні бути актуалізовані і розвинуті певні розумово-інтелектуальні здібності учня.

Визначаючи завдання, інструкція вимагає, щоб у змістовому відношенні учневі було подано загальний нарис розвитку людства, проаналізовано головні моменти політичної і культурної історії. З особливою детальністю мають розкриватися факти історії класичних культур і народів Австро-Угорської монархії і роз'яснено основні фактори історичного розвитку; у формальному відношенні учень має бути привчений до того, щоб отримати навички, щоб у всіх явищах відшукувати

процес, розвиток, розуміти усякий факт у його причинно-наслідкових зв'язках, не випускаючи з уваги індивідуальні особливості людини і спільноти; у нього варто пробудити інтерес до законів історичного розвитку, хоча б даючи лише їх відчуті в процесі викладання матеріалу на уроці історії [4, 129]. Окрім освітніх цілей навчання історії, розглядаються виховні та розвивальні. На думку фахівців, вивчення історії має розвинути діяльність серця, фантазію, служити для очищення і ушляхетнення афектів, вихованню волі, розвитку патріотизму і громадянської волі та духа.

У доборі, розподілі й обробці історичного матеріалу за класами інструкція до програми зазначає, що подвійний систематичний курс уже давно визнано дидактичною необхідністю. Так, у курсі перших трьох класів подано легенди, постаті, головні моменти історії земель переважно греко-римських та Австро-Угорської монархії. У розповідях переважають біографічні елементи («спочатку учень бере серцем, а потім розумом»), хоча він й обмежується змалюванням небагатьох найбільш важливих з огляду історичного впливу подій. Важливі історичні явища, водночас є послідовними, оскільки інструкція рекомендує матеріал вивчати в групах; їхнє вивчення має складати перехід до наступної групи. Таким чином, уникнуто епізодичність у висвітленні матеріалу, і вже у підготовчому курсі учень має підсвідомо звикнути сприймати історію як безперервний процес. Наступний курс розширює і поглиблює відомості, набуті у першому класі, але в них нічого не поправляє [4, 130].

Обидва курси повинні починатися з давньої історії. Цим шляхом йде перехід від простого до складного, оскільки окрім загального розширення матеріалу і ускладнення висновків у другому курсі, у порівнянні з першим, під час кожного курсу повинна бути дотримана відома градація. У міру того, як учень стає старшим, відбуваються поступові зміни у групуванні і висвітленні історичного матеріалу, оскільки той самий матеріал розглядається під іншим кутом зору.

Аналіз методичної літератури того періоду показав, що вчителі мають підвести учнів до чіткого розуміння дійсності шляхом історичного вивчення суспільних відносин і форм, у них можуть бути виховані і розвинені громадянські почуття [2; 12; 14].

Головним завданням навчання історії у старших класах є знайомство із внутрішнім політичним розвитком країни. Оскільки спільна мета, яку прагне досягнути учитель під час навчання історії у середній школі, долає можливість систематичного і завершеного зображення устрою різних держав, то тут достатньо з'ясувати типи держав, водночас привести це у зв'язок із висвітленням подій [4, 127].

У програмі з історії визначено такі типи держав, як європейська теократія, фінікійська кареогенська торгова держава, кастичний устрій Індії та Єгипту, асирійський деспотизм та його ушляхетнена форма у персидській монархії, грецька (нормальна) форма монархії і республіки, спроби федерального устрою у греків, римська «правова» держава, франкське бенефіціальне королівство, ленний устрій як державний і суспільний устрій, папство, німецьке королівство, напівцерковна напівсвітська імперія, англійський парламентаризм, французький абсолютизм, розвиток новітнього представницького правління і, насамкінець, федеральна унія як найбільш досконалий вияв сучасного індивідуалізму [15;16].

Таким чином, учитель у результаті огляду та оцінки цих типів має увести учня у сферу сучасних відносин. У зв'язку з цією метою інструкція рекомендує під час вивчення вітчизняної австрійської історії детально зупинитися на новому часі. Вчитель має надавати переваги тим моментам в ній, які мають важливе значення для вироблення австрійської державної ідеї.

Вивчення державних і суспільних типів має бути суцільно історичним. Інструкція застерігає від екскурсів у філософію історію, від спроби вибудувати історію за якимось планом. Важливе місце у програмі відведено культурній історії, тобто явищам релігійного, інтелектуального і художньо-мистецького життя.

З особливою наполегливістю вказано в інструкції на зв'язок історії з географією. У процесі навчання історії має бути звернена увага на історичну місцевість. Учитель історії має дати огляд географічних особливостей країни, до ознайомлення з історією якої, перейти на розкриття впливу природного розташування земель на культуру народу, ознайомити з місцевістю, яка є геополітичним чинником подій [23;25].

Інструкція рекомендує використовувати для навчання учнів малювання історичних карт, а з метою полегшення завдання наносити межі на фізичну карту, а вчителю – ескізи на дошці.

Крім того, учитель має здійснювати порівняння політичної карти періоду, що вивчається, із сучасним [4,126].

У наступні десятиліття у відповідності до навчальних планів Міністерства віросповідань і освіти Австро-Угорської імперії, затверджених у 1893 році, метою навчання історії в народних школах було визначено: сприяти вивченню історії краю рідного і монархії; вивченню найважливіших подій в розвитку людства; формуванню патріотичних почуттів в учнів.

Особливістю вивчення історії до кінця XIX ст. було те, що вона вивчалася у поєднанні з курсом географії. Ці дві науки викладалися як

єдиний інтегрований курс, у якому провідне місце посідала історія (за навчальним планом 1855 року – 18 тижневих годин, історії і лише 6 – географії [2;3;12].

Об'єднання історії та географії у єдиний інтегративний курс привело до формування спільних дидактичних та методичних підходів до їхнього викладання. Як зазначає І. Курляк, історія та географія у системі загальноосвітніх знань виконувала такі функції, як: а) узагальнення та систематизації знань, отриманих у системі гімназійної освіти; б) виховна, яка полягала у тому, щоб у процесі подання відомостей з історії рідного краю, народу, культури, сформувати в учнів любов до своєї землі, її минувшини, сприяти вихованню патріотичних почуттів [12, 69].

Історія і географія, як і всі інші реальні предмети, викладалися в галицькій гімназії двократно відповідно до 2-ступінчатої структури середніх шкіл [12, 77 – 78].

До 1909 р. навчання історії починалося з II класу подіями давньої історії, доведеної до поневолення Греції Римом. У III класі вивчали історію Середніх віків з поглибленим дослідженням минулого Австрії, пізніше Польщі. Аналогічно вивчалась у IV кл. нова історія. У V класі знову розглядали, але вже повністю, історію Стародавнього світу, яка поєднувалась із вивченням історичної географії. Поглиблено в VI кл. розглядали Середньовіччя, а у VIII кл. – Нові часи. У випускному класі досліджувалася внутрішня політика Австрійської, а пізніше Польської держави [6, 80].

Курс рідної історії у багатьох гімназіях протягом навчання вводився як необов'язковий, однак потрібно зауважити, що рідною автори навчальних програм вважали історію Австрії або Польщі [6;15;16].

За твердженням Н.Ігнатенко, зміст навчання історії у середніх школах Галичини у 1908/1909 навчальному році було визначено через новий розподіл годин. На вивчення історії у кожному класі загалом припадало 3 години на тиждень. Розподіл тижневого навантаження відбувався таким чином: 2 години історії Стародавнього світу у II класі; 2 години історії Середніх віків та 1 година Вітчизняної історії у III класі; 2 години Нової історії і 1 – Вітчизняної історії у IV класі; 3 години історії Стародавнього світу (Греція та країни Стародавнього Сходу) у V класі; 3 години історії Стародавнього світу (Рим) та раннє Середньовіччя у VI класі; 3 години Нової історії у VII класі ; по 2 години Вітчизняної історії та історії Рідного краю у VIII класі [8, 197].

У 1915/16 навчальному році матеріал навчання у вищій гімназії розподілявся так: 2 год. історії Стародавнього Сходу, Греції і Риму з поглибленим вивченням питань культури і 1 год. Рідної історії; у V класі:

4 год. на тиждень – по 2 год. на історію Середніх віків і Рідну історію у VI класі; 2 год. Нової історії з поглибленим вивченням минулого Австрії, пізніше Польщі і 1 год. на тиждень Рідної історії у VII класі; 4 год. на тиждень: по 2 на повторення історії монархії і Рідну історію [24, 76 – 77].

З 1919 року, коли Галичина відійшла до Польщі, почалась інтенсивна підготовка до запровадження загальної трьохступеневої системи освіти, остаточне утвердження якої відбулося у 1932 році. На Всесвітню історію у цей період припадало в середньому по 2 – 3 год. на тиждень з V по VIII клас. Після отримання Польщею незалежності виникла потреба в консолідації багатонаціонального населення держави, необхідність виховання почуття громадянської приналежності і відповідальності за долю держави. Принцип громадянського виховання став підставою, на яку спиралось Міністерство Віросповідань і Освіти, розробляючи у 1919 році новий шкільний закон і навчальні програми. Згідно закону, у програму навчання для VIII класу вводився новий курс: «*Nauka o Polsce wspotczesnej*» (34 години на тиждень), завданням якого було: через систематично і планово проведені розмови про сучасне становище Польщі, її державний лад, населення, економіку, культуру, соціально-політичну ситуацію сформувати в учнів основи громадянського виховання, навички співіснування у громадянському суспільстві [24, 16].

Найбільша роль у розв'язанні проблем громадянського виховання відводилась у навчальних планах поряд з іншими предметами й історії. Зазначалося, що вивчення цих предметів повинно усіяко сприяти формуванню в учнів глибокої поваги до мови, культури, віросповідання, традицій народу і держави, громадянами якої вони є [25, 7 – 8]. Відтак збільшилася кількість годин на вивчення рідної історії. На неї в цілому припадало 13 годин на тиждень, історія національних меншин, зокрема українців, не творила окремого предмета і розглядалася в курсі історії Польщі як необов'язковий факультативний курс.

Уже у першій третині XX ст. у статті 4 «Закону про деякі положення в організації шкільництва», який був прийнятий польським сеймом 31 липня 1924 р., вказувалося, що «в загальних школах 1, 2 і 3-класних – як приватних, так і державних – з непольською мовою навчання є обов'язкова наука польської мови, яка заповнює знання її для практичних цілей у знанні й письмі. У загальних школах (4, 5, 6, і 7 класи), як приватних, так і державних з непольською мовою навчання треба вести обов'язково по-польськи науку польської історії і науки про сучасну Польщу...» [1, 1-3]. Дискримінаційною щодо українського населення регіону була також стаття 6, яка передбачала об'єднання в окремих місцевостях польських та українських шкіл в

одну спільну двомовну. Після об'єднання шкіл передбачалося, що українською мовою викладатимуться релігія (для греко-католиків та православних), латинська та українська мови, малювання та фізкультура (15 год/тиждень), натомість польською – релігія (для римокатоликів), польська мова, історія, географія, математика і природа (17 год/тиждень). Газета «Діло» з приводу такого поділу годин зазначала: «На українську мову (крім хіба що самої української мови), припадають самі мертві предмети, які мають підрядне значіння в формуванні світогляду учня» [17, 1].

Зміст навчання історії передбачає визначення сукупності знань, умінь і навичок, якими володіє учень після завершення курсу історії. У 30-х рр. ХХ ст. учень, засвоївши навчальний курс історії у початковій школі будь-якого рівня, повинен був: знати основні віхи історичного існування народу та держави, в якій живе, а саме:

а) стиль та характер домашнього й громадського життя; життя в монастирях; на дворах магнатів і князів та ін.;

б) діяльність найвидатніших представників суспільства; події, що являють найбільш легендарні та позитивні моменти в суспільному, культурному розвитку держави у межах визначеного програмою періоду, а саме: мати чіткі уявлення про державу, суспільство, свою національну та громадянську приналежність. Розрізнати поняття історичного часу і простору. Мати навички користування історичною картою як джерелом інформації. Вміти відшукувати і використовувати у процесі навчання найпростішу інформацію у тексті підручника, додатковій літературі, інших видах допоміжних історичних джерел. Набути елементарні навички порівняльного аналізу, здійснювати в процесі навчання паралель між минулим і сьогоденням. Сформувати потребу нової інформації, розкрити розумовий потенціал, творчі здібності, нахил до певного виду діяльності в майбутньому [15; 16].

Висновки. Отже, ми розкрили зміст і методику навчання історії в українських галицьких гімназіях, починаючи з середини ХІХ ст. і до 30-х років ХХст. Становлення і розвиток змісту і методики вивчення історії змінювався залежно від історичних обставин, у які попадала Галичина та її українськомовні школи обстежуваного періоду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Білянс українського шкільництва під Польщею // Діло. – 1930. – 15 жовт. – С. 1–3.
2. Боровик А. Українізація загальноосвітніх шкіл за часів виборювання державності (1917 – 1920 рр.) / А.Боровик. – Чернігів : КП «Видавництво «Чернігівські обереги», 2008. – 368 с.

3. Вихрущ А. Закономірності організації навчального процесу в гімназіях Галичини / А.Вихрущ // Освітнянин. – 1998. – № 7. – С. 25–27.
4. Випперь Р. О преподавании истории в австрийских гимназиях / Р.Випперь // Русская школа. Общепедагогический журнал для школы и семьи. – 1891. – № 11. – С. 120–131.
5. Герасимович І. Шкільництво Східної Галичини в цифрах / І. Герасимович // Новий час. – 1931. – № 4. – С. 5.
6. Звідомлення дирекції Ц.К. державної гімназії в Кіцмані за шкільний рік 1909/1910. – Чернівці : Друкарня Товариства «Руска Рада», 1914. – 108 с.
7. Звіт дирекції ц.к. академічної гімназії у Львові за шкільний рік 1912/13. – Львів : друкарня Наукового товариства імені Шевченка, 1913. – 94 с.
8. Ігнатенко Н. Розумовий розвиток учнів у загальноосвітніх закладах Східної Галичини (1900 – 1939 рр.) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 «загальна педагогіка та історія педагогіки» / Наталія Віталіївна Ігнатенко. – Івано-Франківськ, 2001. – 209 с.
9. Історія Першого Українського Педагогічного Конгресу // Перший український педагогічний конгрес, 1935. – Львів : Накладом товариства «Рідна школа», 1938. – 252 с. – С. VII–XXII.
10. Карий І. Допоміжні засоби в навчанні історії / І.Карий. // Шлях виховання й навчання. – 1933. – Ч.4. – С. 79–91.
11. Кузьмів Я. Напрямки національного виховання / Я.Кузьмів // Перший український педагогічний конгрес. 1935. – Львів : Рідна школа, 1938. – 252 с. – 191–194; 233–234.
12. Курляк І.С. Українська гімназійна освіта у Галичині (1864 – 1918): [монографія] / І.С.Курляк. – Львів : Б.В., 1997. – 222 с.
13. Кухта І. Психологічні підстави нових програмів / І.Кухта // Шлях виховання й навчання. – 1933. – Ч. 4. – С.136–141.
14. Наукові програми в народних школах третього ступеня для дітей української національності. Історія // Шлях виховання й навчання. – 1934. – Ч.8. – С. 21–26.
15. Наукові програми в народних школах третього ступеня для дітей української національності // Шлях навчання й виховання. – 1934. – Кн.1. – С.7–73.
16. «Нова ера» в шкільництві // Діло. – 1925. – 28 серп. – С. 1.
17. Пачовський В. Наука історії в українських школах / В.Пачовський // Рідна школа. – Рік IV. – Ч. 15–16. – 1935.
18. Пачовський В. Українознавство у вихованні молоді / В. Пачовський // Перший український педагогічний конгрес, 1935. – Львів, 1938. – С. 89–114.
19. Пометун О. Методика навчання історії в школі / О.І. Пометун, Г.О. Фрейман. – К. : Генеза, 2005. – 328 с.
20. Пометун О. Навчання історії без пристрастей і пересудів / О. Пометун // Історія в школах України. – 2002. – № 4. – С. 7–11.
21. Резолюції і постанови Першого українського педагогічного конгресу // Перший український педагогічний конгрес, 1935. – Львів : Накладом товариства «Рідна школа», 1938. – 252 с. – С. 236–249.

22. Sprawozdane директора ц.к. гімназії академічної у Львовѣ за рокъ шкільный 1891/92. / Накладомъ фонду наукового. – У Львовѣ, 1892. – 46 с.
23. Терлецький О. В якім дусі вести науку історії / О.Терлецький // Українська школа. – № 1. – 1930. – С. 2–5.
24. Orsza H. O nauczaniu historii w szkole początkowej. Szkic proqram / H. Orsza. – Dądrowa Górnicza: Mirka, 1915. – 42 s.
25. Sprawozdanie dyrekcji c.k. gimnazyum akademickiego na rok szkolny 1875/6. – Lwow. Z drukarni Towarzystwa imienia Szewczenki / Pod zarzadem Fr. Saraickiego, 1876. – 374 c.

REFERENCES

1. Bilians ukrainskoho shkilnytstva pid Polshcheiu // Dilo. – 1930. – 15 zhovt. – S. 1–3.
2. Borovyk A. Ukrainizatsiia zahalnoosvitnikh shkil za chasiv vyboriuvannia derzhavnosti (1917 – 1920 rr.) / A.Borovyk. – Chernihiv : KP «Vydavnytstvo «Chernihivski oberehy», 2008. – 368 s.
3. Vykhruhshch A. Zakonomirnosti orhanizatsii navchalnoho protsesu v himnaziakh Halychyny / A.Vykhruhshch // Osvitiany. – 1998. – № 7. – S. 25–27.
4. Вуррегъ R. О преподавану ысторыи в австрийскых гимнazyiakh / R.Вуррегъ // Russkaia shkola. Obshchepedahohycheskyi zhurnal dlia shkoly y semy. – 1891. – № 11. – S.120–131.
5. Herasymovych I. Shkilnytstvo Skhidnoi Halychyny v tsyfrakh / I. Herasymovych // Novyi chas. – 1931. – № 4. – S. 5.
6. Zvidomlennia dyrektsii Ts.K. derzhavnoi himnazii v Kitsmani za shkilnyi rik 1909/1910. – Chernivtsi : Drukarnia Tovarystva «Ruska Rada», 1914. – 108 s.
7. Zvit dyrektsii ts.k. akademichnoi himnazii u Lvovi za shkilnyi rik 1912/13. – Lviv: drukarnia Naukovoho tovarystva imeni Shevchenka, 1913. – 94 s.
8. Ihnatenko N. Rozumovyi rozvytok uchniv u zahalnoosvitnikh zakladakh Skhidnoi Halychyny (1900 – 1939 rr.) : dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.01 «zahalna pedahohika ta istoriia pedahohiky» / Nataliia Vitaliivna Ihnatenko. – Ivano-Frankivsk, 2001. – 209 s.
9. Istoriia Pershoho Ukrainskoho Pedahohichnoho Konhresu // Pershyi ukrainskyi pedagogichnyi kongres, 1935. – Lviv: Nakladom tovarystva «Ridna shkola», 1938. – 252 s. – S. VII–XXII.
10. Karyi I. Dopomizhni zasoby v navchanni istorii / I.Karyi // Shliakh vykhovannia y navchannia. – 1933. – Ch.4. – S. 79–91.
11. Kuzmiv Ya. Napriamky natsionalnoho vykhovannia / Ya.Kuzmiv // Pershyi ukrainskyi pedagogichnyi kongres. 1935. – Lviv: Ridna shkola, 1938. – 252 s., 191 – 194; 233 – 234.
12. Kurliak I.Ye. Ukrainska himnaziina osvita u Halychyni (1864 – 1918): [monohrafiia] / I.Ye.Kurliak. – Lviv : B.V., 1997. – 222 s.
13. Kukhta I. Psykholohichni pidstavy novykh prohramiv / I.Kukhta // Shliakh vykhovannia y navchannia. – 1933. – Ch. 4. – S.136–141.
14. Naukovi prohramy v narodnykh shkolakh tretoho stupenia dlia ditei ukrainskoi natsionalnosti. Istoriia // Shliakh vykhovannia y navchannia. – 1934. – Ch. 8. – S. 21–26.

15. Naukovi prohramy v narodnykh shkolakh tretoho stupenia dlia ditei ukrainaskoi natsionalnosti // Shliakh navchannia y vykhovannia. –1934. – Kn.1. – S. 7–73.
16. «Nova era» v shkilnytstvi // Dilo. – 1925. – 28 serp. – S. 1.
17. Pachovskyi V. Nauka istorii v ukrainaskykh shkolakh / V.Pachovskyi // Ridna shkola. – Rik IY. – Ch.15–16. – 1935.
18. Pachovskyi V. Ukrainoznavstvo u vykhovanni molodi / V. Pachovskyi // Pershyi ukrainaskyi pedahohichnyi kongres. 1935. – Lviv, 1938. – S. 89–114.
19. Pometun O. Metodyka navchannia istorii v shkoli / O.I. Pometun, H.O. Freiman. – K. : Heneza, 2005. – 328 s.
20. Pometun O. Navchannia istorii bez prystrastei i peresudiv / O. Pometun // Istoriiia v shkolakh Ukrainy. – 2002. – № 4. – S. 7–11
21. Rezoliutsii i postanovy Pershoho ukrainaskoho pedagogichnoho kongresu // Pershyi ukrainaskyi pedagogichnyi kongres, 1935. – Lviv : Nakladom tovarystva «Ridna shkola», 1938. – 252 s. – S. 236–249.
22. Sprawozdanie dyrektora ts.k. himnazii akademichnoi u Lvovѣ za rokъ shkilnyi 1891/92. / Nakladomъ fondu naukovoho.– U Lvovѣ, 1892. – 46 s.
23. Terletskiy O. V yakim dusi vesty nauku istorii / O.Terletskiy // Ukrainaska shkola. – № 1. – 1930. – S. 2–5.
24. Orsza H. O nauczaniu historii w szkole początkowej. Szkic program / H. Orsza. – Dadrowa Gornicza: Mirka, 1915. – 42 s.
25. Sprawozdanie dyrekecyi c.k. gimnazyum akademickiego na rok szkolny 18756. – Lwow. Z drukarni Towarzystwa imienia Szewczenki / Pod zarzadem Fr. Saraickiego, 1876. – 374 s.